

Jaume Ramon Vila i la defensa de la història de Catalunya i del català a principis del segle XVII

per Josep Pich i Mitjana
i Antoni Saumell Soler

La reproducció manuscrita de la Crònica de Jaume I¹ té un pròleg que considerem digne d'estudi perquè reflecteix l'existència d'un corrent historiogràfic català al segle XVII d'orientació «patriòtica».

De l'autor d'aquest pròleg, J.R. Vila, sabem que era barceloní, de família noble, eclesiàstic, i que era un veritable erudit.²

El text que transcrivim és singular per diferents motius. En primer lloc, la seva lectura ens va fer pensar en la relació que hi havia entre la història i el patriotisme en el període previ a la Guerra dels Segadors, i, en segon lloc, ens preguntàrem per què aquella còpia tan acurada de la crònica no va ser impresa.

La crònica s'havia copiat a mà l'any 1619, quan l'ofici d'impressor ja era consolidat,³ i les impressions de llibres que es consideraven importants eren freqüents.

1. *Història del molt alt, y invictissî sôr. lo rey don Jaume d'Aragó primer de aquest nom cognomenat lo gran conquistador*. Composta, y ordenada per lo mateix rey que l'escrigué de la pròpia mà. Escrita en Barcelona per Iaume Farrera student natural de Granollés en lo any 1619. Per orde, y manam[ent] del senyor Jaume Ramon Vila, sacerdot. N'hem trobat un exemplar a la biblioteca de la UB i un altre a la de Catalunya. Respecte a la tradició manuscrita de la crònica de Jaume I, vegeu Jordi BRUGUERA (ed.), *Llibre dels fets del Rei En Jaume*, vol. I (Barcelona, Barcino, 1991), ps. 10-12.

2. Vegeu Fèlix TORRES AMAT, *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes* (1836), i J.M.ROCA, *En Jaume Ramon Vila. Heraldista català de començaments del s. XVII* (Barcelona, Impremta de la Casa Provincial de la Caritat, 1918). Aquests autors parlen de J. R. Vila i de la seva obra, sobretot del seu inacabat *Tractat d'armoria* (1602, possiblement 1621) que era considerat el millor del seu gènere i destaquen altres obres seves com la *Genealogia dels comtes de Barcelona*, els *Annals de Ripoll* i la *Vida del il·lustre i molt reverent senyor Pere Font, sacerdot doctor en sagrada teologia i canonge de la santa iglésia catedral de Barcelona*, i destaquen també que el 1603 féu copiar i prologà el llibre de F. TARAFA, *Crònica de cavallers cathalans*, i els *Diàlechs d'Antoni Agostí*, i l'any 1619 la *Història del molt alt, y invictissî sôr. lo Rey Dô Iayme de Aragó primer de aquest nò cognomenat lo gran conquistador*, i finalment el 1624 féu el mateix amb la *Història de Don Jayme de Aragó Comta de Urgell segon de aquest nom*. La major part de l'obra de Vila restà manuscrita i al morir la llegà al monestir de sant Jeroni de la Murtra on fou enterrat. J. M. Roca ens diu que J. R. (aprox. 1575 - 1638) no formava part únicament de la noblesa de llinatge, sinó també de la intel·lectual, ja que la seva extensa obra així ho demostrava i li seria reconegut fins i tot pels seus superiors quan se'l nomenà censor de l'obra de Fra Diago, *Historia de los victoriosísimos antiguos Condes de Barcelona*.

3. Vegeu de Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Impremta i llibreria a Barcelona (1474-1553)* (Barcelona, Diputació, 1986), i del mateix autor, *Llibreters i impressors a la Corona d'Aragó* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993).

En el pròleg, J.R. Vila deixava clar que en aquell moment s'estaven publicant llibres d'història amb «falcedats», i acusa directament E. de Garibay⁴ d'actuar amb «malícia» quan tracta de la nació i els reis catalans, i sembla que també criticà l'obra de Zurita.⁵

A més, en el pròleg, Vila fa una exaltació de la figura de Jaume I i de la seva dinastia. No podem oblidar que en aquella època la història dels pobles es personificava en bona mesura en la figura dels seus reis.⁶

Una de les característiques que ja destacava J. Rubió i Balaguer⁷ era que en l'obra d'autors com J.R. Vila podem trobar un clar precedent d'un tipus d'història com la que posteriorment desenvoluparen els «historiadors romàntics» catalans del segle XIX. Això queda reflectit en el pròleg que Vila féu a la *Història de Don Jayme de Aragó, Comta de Urgell, segon de aquest nom*⁸ que ell ordenà copiar l'any 1624, en teoria de dos llibres antics que li havien deixat Llotxim Llàtzer Bolet, que tenia molts «llibros antichs tambe escrits de mà», i Rafael Servera.⁹

4. La principal obra d'Esteban DE GARIBAY (1533 - 1599), objecte de les crítiques de Vila, era *Los XL libros del compendio historial de las Crónicas y Universal Historia de todos los Reynos de España*, 2 tom., 4 vols. (Barcelona, Sebastián de Cormellas, 1628), de la qual n'existeix una edició anterior feta a Anvers l'any 1571 i una reedició de l'any 1852. Un dels pròlegs de l'edició de 1571 diu «que yo ofrezco a V.S. *Ilustrissima Historia de nuestra propia nación española, y de nuestros naturales reyes*». En aquesta obra Garibay dedica a la història de Castella mil vint-i-set folis, al regne de Navarra sis-cents cinquanta-sis, i finalment un volum de cinc-cents set folis per a la història de la Corona d'Aragó, a més de la dels «reis moros», i no es fa cap referència a la història de Mallorca i València.

5. Vegeu ROCA, *En Jaume Ramon Vila. Heraldista català de començaments del s. XVII*, p. 19. Alguns autors que han estudiat l'existència d'un debat historiogràfic entre els historiadors «humanistes», sobretot castellans, i els «mediavalitzants», especialment catalans que defensaven la importància de les antigues institucions catalanes, són Eulàlia DURAN, *El comienzo de la modernidad*, «Cuenta y Razón», núm. 36 (Madrid 1988), ps. 25-31; Pep SOLERVICENS I BO, *Els Països Catalans i Espanya: Ser o no ser. Conflictos político-lingüísticos al s. XVI* (València, Eliseu Climent, 1988), i Agustí ALCOBERRO I PERICAY, *Pere Miquel Carbonell, historiador humanista i la historiografia catalana del s. XV*, tesi doctoral inèdita, dirigida per E. Duran (Universitat de Barcelona, 1993).

6. J. R. VILA, en el *Tractat d'Armoria*, 1602-1621 (?), 4 vol., Ms. 2319 de la Biblioteca de Catalunya. En el volum 4 trobem un conjunt de *Discursos ab los quals se prova que las armas reals de Aragó tenen de estar en lo escut Real dels Reys de Hespanya a mà dreta de las armas reals de Castella*. El rebuig a l'hegemonia castellana dins d'Espanya és defensat aquí per Vila des d'un punt de vista històric, polític i diplomàtic.

7. Vegeu Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, vol. 2 (Barcelona, Generalitat de Catalunya-Abadia de Montserrat, 1985), p. 234.

8. Vegeu el pròleg de J.R. VILA a la *Història de Don Jayme de Aragó Comta de Urgell segon de aquest nom*, manuscrit anònim que es troba a la Biblioteca de Catalunya, Fol. 1-6. En aquest pròleg es reflecteixen tots els tòpics de la historiografia «romàntica» catalana, des de la injustícia del veredict de Casp fins a les crueltats dels reis trastàmars «castellans» comeses a Catalunya. Vila destaca que ha fet copiar l'obra per «suplir la falta dels authors qui per sos sinistros intents com son Esteve de Garivay, y otros las an volgudas callar, los quals tan poc por los matexos respectes no han volgut referir ni menos comptar las soberguerias, desacatos y barbaritats q. usaren los castellans qui ab estos Reys vingueren de Castella». En definitiva veiem com s'enfronten dues postures historiogràfiques oposades. Aquest pròleg va ser transcrit per ROCA, *En Jaume Ramon Vila. Heraldista català de començament del s. XVII*, ps. 41-43. En canvi, Jaume Riera Sans diu que l'autor de l'esmentada obra sobre el Comte d'Urgell podria ser, fins i tot, el mateix Vila. Vegeu J. RIERA I SANS, *Falsos dels segles XIII, XIV i XV*, dins *Actes del IX Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant-Elx, 9-14 de setembre de 1991*. (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat/Universitat d'Alacant, 1993), ps. 425-491.

9. Vegeu el pròleg de J.R. VILA a la *Història de Don Jayme de Aragó Comta de Urgell*, Fol. 5. Ens diu que Servera era un ciutadà honorat de Barcelona que coneixia molt bé la història universal

J.M. Roca¹⁰ ens diu de Vila que «pot més en ell la virtut patriòtica que la ciència històrica», és a dir, que queia en els mateixos defectes que Garbay.

Però una cosa és la història «patriòtica» que feia Vila i una altra seran les falsificacions històriques que s'escrigueren durant aquell període per intentar enaltir el passat de Catalunya.¹¹

Pel que fa al fet que determinades obres de principis del segle XVII passessin per la impremta i, en canvi, d'altres acabessin reduïdes a l'àmbit dels manuscrits, hem de constatar l'existència d'una autèntica «dimissió lingüística d'abast col·lectiu»¹² al si de la societat catalana ja des dels anys trenta del segle XVI.

Joan Fuster¹³ destaca que algunes edicions d'escrits en català, a mitjan segle XVII, tenien el suport de l'oficialitat de l'idioma. Però això afectava sobretot textos oficials, i afegeix: «En la mateixa línia, trobem les edicions mig sumptuàries, mig patriòtiques que sufraguen les corporacions: les Cròniques de Jaume I i de Ramon Muntaner, el 1557 i el 1558 surten publicades a València.»

Els pocs volums d'«història» que aparegueren impresos des de principis del segle XVII foren bàsicament la *Crònica de Pujades*, que no va poder acabar de publicar,¹⁴ i els títols d'honor d'A. Bosch i poca cosa més. Aquestes edicions sempre es feien a partir d'un cert orgull o d'una certa resistència a canviar de llengua, més que des d'una perspectiva comercial.

El castellà es presentava com un idioma molt més comercial per publicar estudis d'història o erudits. En canvi, el català quedava limitat, en paraules de Fuster,¹⁵ a «llibres i els llibrets, i, més sovint, els fulls solts que el veïnat no podia llegir sinó en la pròpia llengua. Es tractava de lectures utilitàries. I predominava el material per salvar ànimes: oracions, arts de ben morir, manuals per a confessors [...] indulgències, sermons [...] i les cançons que cantava el poble».

d'Espanya i sobretot la de Catalunya, i que tenia a casa seva molts llibres impresos i altres escrits a mà. J. RUBIÓ I BALAGUER, *Història de la literatura catalana*, ps. 237-238, ens diu que el 1616 fou impresa a Barcelona per ordre de Cervera la crònica de B. Desclot en versió castellana, i que aquest destacava en el pròleg les creixents dificultats per imprimir obres en català: «*Los impresores... visto que los libros catalanes no tentan expediente en otras provincias y que la nuestra les dava menos ganancia... pocas veces se han querido ocupar en imprimir los de la lengua propia.*» El censor de l'obra Fra A. Osorio ens mostra el que hi havia darrere d'aquesta «política d'impressions», ja que considerava que la versió castellana de Desclot era millor, ja que era més «entenedora» i estava escrita «*con más decente lenguaje*» que la versió catalana original.

10. ROCA, *En Jaume Ramon Vila. Heraldista català de començaments del s. XVII*, p. 19.

11. Aquest és el cas del *Llibre dels feyts d'armes de Catalunya*, suposadament atribuït al que fou rector de Blanes durant els anys 1410 i 1444, Bernat Boades. L'obra en qüestió cal atribuir-la a J. Gaspar Roig i Jalpí. N'hem consultat dos exemplars que es troben a la Biblioteca de Catalunya, un de bilingüe del segle XVII, sense especificar l'any, i una versió castellana de l'any 1697.

12. Joan FUSTER, *L'aventura del llibre català* (Barcelona, Empúries, 1992), p. 22. Per la seva part Rubió i Balaguer, *Història de la literatura catalana*, vol. II, p. 239, deixa clar quines eren les creixents dificultats de publicació d'obres en català i que l'ús de la llengua pròpia en el camp de la historiografia es refugià en la història local.

13. *Ibidem*, ps. 24-25.

14. De la *Coronica Universal del Principat de Cathalunya* de Pujades només se'n publicà l'any 1601 la primera part; la segona es féu en castellà molt més tard, concretament l'any 1829-1832. Vegeu Núria SALES, *Història de Catalunya*, vol. IV (Barcelona, Eds. 62, 1991), p. 248.

15. Joan FUSTER, *L'aventura del llibre català*, ps. 26-27.

J. Fuster¹⁶ també destaca que els catalans erudits preferien llegir en castellà i per fer circular les obres dels qui ell qualifica d'«ingenis» del país n'hi havia prou amb unes poques còpies a mà. Fuster pensa que el manuscrit, a diversos nivells, serà molt de temps encara un instrument imprescindible de connexió intel·lectual.

E. Moliné i Brasés¹⁷ destaca que Vila fou un successor directe de Pere Miquel i Carbonell, de Cristòfol Despuig o de F. Calça, i que el «plany» d'aquests escriptors conscients a favor de la llengua catalana no arribà mai a desaparèixer, ja que als historiadors Menescal i Vila els seguiren homes de ciència com el metge Bernat Mas o religiosos com P. Pere Gil. Així, E. Moliné¹⁸ destaca que «al costat d'aquestos y alguns altres esperits que per sentirse conscients de llur catalanitat saberen taparse en cera les orelles y no volgueren escoltar les veus de la sirena renaixentista», els convidava a utilitzar una llengua més universal, és a dir, el castellà.

En aquest sentit, els versos de l'historiador F. Calça¹⁹ resultaven prou significatius: «En castellà tothom se don'a scriure / tenint per cert quels serà més profit / y donaran així major delit, / emperò molts an donat més que riure.»

En la transcripció hem seguit les normes habituals en aquests tipus d'edició: respecte escrupolós del text, desenvolupament de les abreviatures, regularització de l'ús de les majúscules, del de la u i de la v, de la i i de la j. Hem adoptat l'accentuació, l'apòstrof i el guionet del català actual. El que va entre claudàtors és que falta al manuscrit i ho hem afegit nosaltres.

JOSEP PICH I ANTONI SAUMELL

16. *Ibidem*, p. 28.

17. El discurs d'ingrés de J. M. Roca a la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona fou respost per E. Moliné i Brasés. Aquesta resposta es troba a J. M. ROCA, *En Jaume Ramon Vila. Heraldista català de començaments del s. XVII*, ps. 47-52.

18. *Ibidem*, p. 50.

19. *Ibidem*, p. 49.

HISTÒRIA DEL MOLT ALT, Y INVICTÍSSIM SENYOR. lo rey don Jaume d'Aragó primer d'aquest nom, cognomenat lo gran conquistador.

COMPOSTA, I ORDENADA per lo mateix rei, que l'escrigué de la pròpia mà.

Escrita en Barcelona per Jaume Farrera student natural de Granollés en lo any 1619. Per ordre, y manam[ent] del senyor. Jaume Ramon Vila, sacerdot, Manuscrit 69, Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Ff. 5-192 (cn. n. 1-188).

PRÒLE[G]

De Jaume Ramon Vila, sacerdot

Com lo més principal, i neces[s]ari en la història se requereix i la que li dóna més lustre, i cer[t] sia la veritat del que en ella se tracta: perquè com diu lo philòsoph, és la història una narració verdadera de cosas succeïdes en diferents temps llum de la veritat testimoni cert del temps, vida de la memòria, i memòria de la vida i verdader núncio, i descubridora de la antiguitat: faltant-li la veritat li falta tot lo ser que ella pot tenir, i no-s pot dir història sinó faula i finctió. Per estas causas i per averiguar algunas històrias de Hespaña en particular de la Corona de Aragó e, fetas moltes diligèncias en investigar per arxius, i altres parts ahont sabia que estaven escripturas i memòrias antigues, i autènticas; traent-ne d'ells còpias d'actes i escripturas de cosas sucscïdas en altres temps en estos regnes: per causa quientre alguns Autors que tràctan d'ellas e, trobadas moltas varietats, dissimulacions, i contradiccions (per no voler dir falcedats) en particular en cosas que tocaven a honra i bona memòria de nostra nació chatalana, y de nostres reis i senyors naturals dexant de dir de tots estos moltas cosas honrosas que en raó de verdadera història estaven obligats a dir: trastornant y variant-ne altres, que d'alguns autors tinch casi per inopible que u àjan fet per ignorància sinó per sobrada malícia com entre altres se pot atribuir açò a Estévan de Garivai [Garibay], que tan apacionat escriu en favor dels castellans i navarros i en contra dels cathlans com en lo seu *Compendi historial* que d'España sa clarament s'arrastra, i en algunas parts dels llibres d'armoria que vaig fent: ho tinch notat i advertit. I a[i]xí, entre altres papers i escriptures autènticas i verdaderas que per a averiguar estas veritats he cercades i són arribades en mon poder, fonch un llibre de la història del rei don Jaume d'Aragó, primer d'aquest nom cognomenat lo gran conquistador, i venturós: lo qual me dexà un cavaller d'esta ciutat de Barcelona anomenat Lotxim Llätzer Bolet, que era un llibre molt antich de sa casa escrit de mà en pergamí de lletra molt antiga i conforme m'havia certificat molt temps habans son pare Pere Pau Bolet, que hera persona versada en història, fonch copiar lo seu llibre de l'original que lo mateix rei don Jaume escrigué de sa pròpia mà que està recondit en lo monestir de Sancta Maria de Poblet, de l'orde del Cistell, situat en aquest Principat de Cathalunya, com ja en alguna manera consta d'altre part per les darreres clàusulas de la fi del present llibre: i d'aquell lo he fet jo copiar per mà de Jaume Ferrer estudiant, criat meu per parèxer-me que ab lo present llibre s'averigüen moltes de las cosas sobraditas i descuits d'alguns authors que tràctan de las asanyas i proesas d'aquest invictíssim rei, tan dignas que són d'eterna memòria per las

altas i heroicas virtuts de què, aquest rei fonch dotat de la lliberal mà de Déu Omnipotent, las quals foren tantas i tan aventajades que ab dificultat se poden referir, en particular las de las armes i lletras, que, com és cosa certa i molt comuna que a penas estas dos raras vegades se tròban juntes en un subjecta, però, ab tot, lo valor i sabiduria d'aquest rei don Jaume fonch tan gran, que las sabé exercitar i ajuntar-las ab si de tal manera que mai en ell vinguera repugnància la una ab l'altra, com en altres subjectas la vingueren molt gran, perquè naturalment apar que repúgnan estas dos virtuts per causa que la una vol que lo que la posaeix sia persona molt desocupada de tota manera de negocis i bullicis de món i donada a la soledat i estudi de las lletras, i l'altra demana lo subjecta bel·licós i ocupat ab gran experiència en vàries i diverses cosas, com tot més llarga i manifestament se veurà en lo discurs del present llibre, a més del que l'experiència quotidiana que d'açò tenim nos ensenja, pus un rei tan bel·licós i de tan gran valor i ànimo que tota sa vida passà ab grans guerres i peleas conquistant tants regnes de poder de moros, com ho testifiquen las de Mallorques, València i Múrcia, i açò sens ajuda ni valensa no sols d'altros reis i prínceps veïns seus (lo que aquells no saberan mai fer, com ho manifestan la batalla d'Úbeda i conquestas de Almeria, Córdova, Múrcia i altres; i ajudas i favors que aquest gran rei donà i féu a son gendra, lo rei don Alonso de Castella, i a altres reis i prínceps del món), però ni tampoch la tingué en sas enpresas de tots sos súbdits i vassalls, pus molts d'ells no sols no li volgeren valer ni cervir en las conquestas que feia però las [hi] desconcellaven molt impossibilitant-las-hi, i desanimant lo tant quant a ells sempre los fonch pocible, com en lo discurs de lo present libre se mostrarà; però lo ànimo d'aquest rei i sa prudència fou con tot tan gran i magnànim, que sabé vèncer i allanar totas las dificultats per àrduas i graves que focen i valer i aprofitar-se del temps i ocasions que con las majors ocupacions de la guerra tenia, donant lloch al temps de tal manera que dexant las armas a, prengué la ploma i escrigué una tan gran i concertada història com la que en lo present llibre se conte, la qual en summa és de tots los fets, asanyes, i actes memorables que en lo discurs de sa vida féu: lo que és cosa tan peregrina i rara que, après del sanct rei David, de Juilo Cèsar i dels reis d'Aragó don Pedro lo Ceremoniós i don Alfonso Quart, a penas se troba cosa concemblant a esta de ningun altre monarca ni rei del món: per lo que és merexedor de gran i immortal fama i digna de perpètua alabança, la qual conegué molt bé la magestat del rei don Philip primer d'aquest nom, rei d'Espanya, senyor nostre, fill de l'Emperado[r] Carlos Quint, que venint en lo any 1585 en la Corona d'Aragó per raó del casament de sa segona filla la infanta dona Catarina quant la casà ab don Carlos Emanuel, duc de Saboia i príncep del Piamont, que venint aquest rei des de Saragosa (haont ce hera celebrat dit casament) a Barcelona, u passant per lo monastir de Poblet, en lo qual està enterrat aquest invictíssim rei don Jaume, volgué (un dia entre altres dels que estigué allí lo rei don Philip) entrar en la iglésia d'aquest monastir per a amostar al duc, son gendra, las cepulturas i cosas memorables dels reis d'Aragó i d'altros prínceps d'esta casa real que en ella estan enterrats; i arribant a la d'aquest gran rey don Jaume, que és la més prop de l'altar major i està sobre de l'are, a la part de l'Evangeli, après d'haver-li feta una grandíssima revarència i salut digué d'ell grandíssimas alabanças, las quals conclugué dient: *«Fue en todo este gran rey don Jaime uno de los mayores reyes y*

capitanes que el mundo huviese tuvido.» Ab què me apar se pot donar remato i fi a las alabanças que del rei don Jaume se poden dir, pus un rei tan savi i prudent com ho fou lo rey don Philip, que, per ésser-ho tant, se li atribueix per tots los historiadors de son temps aquest atribut i apellido de *prudent* i que, d'altre part, era tant medit i remirat en totas sas paraulas i accions, las digués tals d'aquest gran rei és cert que fonch son valor tal que meresqué dignament esta tan gran i justa alabança, però deu-se tot al valor d'aquest rei don Jaume, lo qual fonch major que ningú per eloqüent que sia lo puga encavir i per tant lo lector estime aquest llibre en lo que és raó, axí per lo subjecte de què tracta, com per lo autor que'l compongué, que per ésser tot tant digne de saber-se i de thenir-o en molt i de altra part averiguar ab aquest llibre altres authors que an escrit lo mateix del que aquest tracta, i la vida d'aquest valerós i invictíssim rei: per estas causas lo he fet fet copiar ab molta diligència i puntualitat, com ab lo present plec ho ser-tifich al lector i de més avant se tornarà a dir en las últimas clàusulas del present llibre per fi i remato d'ell.

Las dos figuras que en lo present llibre estan pintades en los fòlios 26 i 62 ho estaven també de la mateixa manera en lo de pergamí del qual fiu copiar aquest, posades en lo mateix lloch i discurs de la història que en aquell s'apòrtan, que per posar-lo ab fidelitat i ésser las effigias del rei que en ellas estan pintadas retratos naturals seus, i amostar d'altre part los trajos antichs que en aquells temps s'usaven; per estas raons las he fetas posar en lo present llibre i per tant lo lector accepta ma bona voluntat i en agraïment d'ella perdone las faltas que en l'escriptura hi trobarà, que algunas no són tant culpa del qui'l me escrigué, com ho és mia, per voler jo que les còpias ab molta fidelitat i puntualitat i per haver-hi en lo original d'aquest algunas faltas en l'ortografia que degueren provenir, o per lo llenguatge d'aquell temps o per falta del qui l'escrigué per esta causa aparexarà al lector haver-las-hi també en lo present llibre, de las quals i de tot lo demés me sommet a la sua benigna i prudent correctió.